

ביאורים

ישנם שלושה שורשי מחשבה שמתוכם צמחו מוסדות החינוך בארצנו: הישן, החדש והחילוני. הרב קוק מסביר את התועלות והמעלות שיש בכל כיוון. השורש הישן נבע מהתפיסה של בני ירושלים הוותיקים, שלא רצו לשנות כהוא זה מהרגלי החינוך שדבקו בהם עד עתה. בני היישוב הישן שומרים על גחלת הקודש, ולצורך מטרה זו מקריבים הם את היכולת להתפרנס בכבוד ולהתפרס על תחומי חיים רבים. בלי עולם של קדושה, החיים יאבדו את ערכם - וממילא לא יהיה בסיס איתן המציב לנו מטרות ושאיפות להתקדמות.

היישוב החדש, שאותו הנהיג הרב קוק, מכיר את מקומו של הקודש כנושא העיקרי של החיים, כי הוא מעניק להם משמעות ותוכן. אמנם לאחר הבנת ההכרח לחיית חיי קדושה, מעניקה דרך זו לכנייה גם את הכלים המתאימים בעבור צרכיהם השונים. מודגש כאן השילוב של חיי החולין בתוך חיי הקודש - בלימוד השפה, למשל, יש גם ערך של מצוה, ויש בו רווח נוסף בחינוך רחב התחומים והאופקים שבו נוהג היישוב החדש.

לעומת דרך זו, שהיא דרך האמצע, עומדת הדרך החילונית ומדגישה ביותר את הצורך בחיי חולין. הפועל היוצא משורש זה של התנגדות נחרצת לחיי קדושה הוא חיסרון באמונה בדרך הקודש של עם ישראל, וניתוק מהמסורת ומטובו של הבורא, שאמורים לשמש כקווים מנחים בחיים. היתרונות שבכל זאת קיימים בחינוך זה הם במכנה המשותף של כל פעולותיהם - הכל מכוון למען חיזוק היישוב בארץ. לימודי החול הם כדי לפתח תחומי דעת מוצקים, הכוח הפיזי כדי שיהיה צבא שיגן על התושבים, המפעלים נועדו לבניית ערים גדולות, וכן הלאה. אהבה זו היא אהבה לאומית שנראית כמרוחקת מעולם הקדושה במובן המיידי, אולם במבט מעמיק אפשר לראות איך דווקא עולם זה, שמתעסק הרבה בריאליזם, נוגע בשורשים הרוחניים של קיומנו בארץ, ועל כן גם לדרך זו יש חלק בהשלמת החינוך לדרך הקודש שלנו בחיים. כל עוד תיווצר הפרייה הדדית ברוכה בין החלקים השונים בעם - החול חיזוק את הקודש, והקודש יכיר בחול וייתן לו ייעוד ותכלית - כך יתעלה ויתרומם הניצוץ הלאומי הקדוש, הגנוז בזרם החילוני.

הרחבות

• שלושה כוחות באומה

שְׁלֹשָׁה כְּחוֹת יְסוּדִיִּים. הרב קוק מנתח את מצב החינוך בארץ ומחלק אותו לשלוש סיעות - אחת הדוגלת בלימוד התורה בלבד, השנייה מלמדת לימודי חול במדרגה שנייה אחרי הקודש והשלישית מזלזלת בכל קודש. סיעות אלו הן חלק ממערכת רחבה יותר, ולכל סיעה יש גם מפלגות, מוסדות חסד, מוסדות תרבות ועוד.

במקום אחר מופיעה פסקה דומה, שבה מונה הרב קוק את שלוש הסיעות בצורה שונה מעט: "שלושה כוחות מתאבקים כעת במחנינו, המלחמה ביניהם נכרת היא ביותר בארץ ישראל, אבל פעולתם היא פעולה נמשכת מחיי האומה בכלל, ושרשיהם קבועים הם בתוך ההכרה החודרת במרחבי רוח האדם... הקודש, האומה, האנושיות - אלה הם שלשת התביעות העקרויות, שהחיים כולם, שלנו ושל כל אדם, באיזו צורה שהיא, מורכבים מהם" [אורות התחיה יח].

ייתכן שאפשר להקביל בין השיטות החינוכיות לבין מרכיבי האישיות של האדם והאומה. את **הקודש** אפשר לזהות עם הסיעה הראשונה, השומרת "בקנאה ובמרירות" על התורה והמצוות. את הסיעה השלישית אפשר לזהות עם **האומה**, שכן היא מחנכת ל"אהבה לאומית חזקה". הסיעה השנייה אינה שוללת כוח מסוים, ונראה שהיא מאמינה בקודש ובאומה גם יחד. מהי **האנושיות**? היא אינה מתכנסת בחטיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר" [שם]. הרב קוק לא מזכיר תוכן זה באיגרת, וייתכן כי במובן מסוים הוא נכלל בסיעות השנייה והשלישית.

לדברי הרב קוק, שלושת המרכיבים הללו יחד מרכיבים כל חיים - בין של היחיד ובין של האומה - ולכן צריך ללמוד להשתמש בכולם, ולא לדחות את חלקם. כאשר המלחמות הפנימיות בין החלקים הללו ייפסקו, ייוותר לנו זמן לפתח את ההרמוניה ביניהם, והעם כולו ירוויח מכך.

נָשׁוּב לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל. כאן אנו מוצאים שלשה כחות יסודיים, שעל כל אחד מהם בפני עצמו בנויים מוסדות של חנוך ושל חסד ועבודה.

הָאָחַד הוא הכח העתיק המחזק ביישובנו הקדוש הישן מקדמת דנא, הפנוס הרבה הכוח העתיק בקדשתו הפנימית, האזרה הלאה כל שכלול חדש באיזו צורה שיהיה, האוסר בחדריו ויישבותיו כל שפה זרה, ואפילו שפת הממשלה והמדינה, וכל למוד של חל, אפילו היותר מקרח בחיים, המנהג את חניכיו בתכסים חיצוניים ישן נושן, ואינו נזקק לשנות בו כל-דהו לפי דרישות החיים החדשים אשר באו לרגלי המון רב של אחינו הבאים ממערב ומאזרפא בכללה, שטעמם דורש כבר בחזקה גם מייראי ד' וחושבי שמו, להביט על התכסים החיצוני היותר מישן, שהיה מקומו מכיר אותו בעת אשר ארץ ישראל היתה פנה נבדלת מכל המון החיים, בעין של תמהון והצטמקות של צער, בצרוף הרגשה של עלבון.

הַכֹּחַ הַשֵּׁנִי הוא הבא מחדש, ואשר התגבר לרגלי המאורעות האחרונות שבארץ ישראל, ושהכרו ביותר מעת אשר החלותי אני הצעיר לפעל בארץ ישראל, כפי כח קטני אשר חניי ד', הוא הכח האומר שחובתנו הקדושה היא לתן עז ותעצומות לרוח ד' אשר על עמו, ולרומם בכבוד את דגל התורה והמצוה, על ידי רכישתם של כל הכחות התרבותיים הנהוגים בעולם, המאמצים את בעליהם והנותנים אותם לחן ולכבוד בעיני רואיהם, וביחוד המכשירים אותם למלחמת החיים ברוח איתן. אשר על כן עם השמירה העקרת והראשית, להעמיד בראש את קוממיות התורה, האמונה, המצוה והיזרה הטהורה, נקח את כל נתח טוב, מכל מקום אשר נמצאנו, ונעטר בו את רוחנו ואת מוסדותינו. במדרגה שניה אחרי תורתנו הקדושה נלמד את בנינו וחניכינו את הלמודים השמושיים, הנחוצים לאדם בחיים. נרגילם ברוח אמיץ ובתכסים נאה, נשגרם בפיהם את השפה הקדושה שהיא נותנת כבוד ועז לישראל בארץ ישראל, נוסף על צד הקדש והמצוה שיש בה. ניסד בתי מלאכה בעד הנערים המכשירים לזה, וגם בבתי האלה נשפיע את הרוח החי והפועל, המכיר את הדור והמכשיר לחבב עליו באהבה את כל קדש ד' אשר אהב.

הַכֹּחַ הַשְּׁלִישִׁי, הוא הכח החלוני לגמרי, המנער את חצונו מכל קדש, המשים את לבו רק לצרכי החיים הזמניים, של היחידים ושל הכלל, ומתוף שאיפה זו הוא מיסד את מוסדיו, ואת בתי ספריו וארחות חנוכיו. מובן הדבר שהסחת דעה זו מן הקדש, איננה נשארת רק פעלה בלתי-מחייבת, כי-אם שוללת היא ומחריבת, כפי ערך התפשטותה וכבושיה את איתן חיי הקדש, ונוטלת את זיו החיים של אור ד' וקדשת תורתו, מהמון גדול על האמה, ההולכת ומתישבת בארץ ישראל. אבל אין לכחד, שעם כל זה יש גם פאן תכן גדול של חיים, אהבה לאומית חזקה ושאיפה ברוחה ואמיצה לגדל את הישוב המעשי בארץ ישראל, לאמץ את רוח הדור להיות הולך ומתקשר לארץ ולאמה, ברוח לאמי-הסתורי, שעם כל נכריותו גנוז בו ניצוץ קדש חזק מאד, הראוי להתעלות על ידי טפוח של ידים אמונות.

(אגרות הראיה, אגרת תכו)

מקדמת דנא - מומנים קדומים. **הפנוס הרבה** - המתמקד רק בקודש. **האזרה הלאה** - דוחה ומרחיק. **בתכסים חיצוני** - סגנון נימוס ולבוש (סדר, ניקיון וכדומה). **שהיה מקומו מכיר אותו** - היה מתאים לאותה תקופה. **בעין וכו'** - כך מסתכלים הבאים מאירופה על סדרי היישוב הישן. **התגבר** - כוחו מתחזק לאחרונה. **נשגר** - נרגיל. **השפה הקדושה** - לשון הקודש. **עז לישראל** - כבוד לאומי. **המכשירים** - המתאימים. **בבתיים** - בתי המלאכה. **המנער את חצונו** - מסתייג ומתכחש. **בלתי מחייבת** - שאין בה צד חיובי ומועיל. **נכריותו** - זרותו לרוח ישראל.